

ZAKAJ BRATI KLASIKE

Italo Calvino

Zakaj brati klasike

Za začetek predlagam definicijo:

1. *Klasiki so tiste knjige, za katere navadno slišimo reči: "Ponovno prebiram ..." in nikoli: "Berem ..."*

To vsaj velja za ljudi, ki se imajo za "načitane"; ne velja pa za mladost, obdobje, za katero je srečevanje s svetom in s klasiki kot delom tega sveta pomembno prav z vidika prvega srečanja.

Besedica "ponovno" pred glagolom "brati" lahko predstavlja tudi drobno hinavščino tistih, ki jih je sram priznati, da še niso prebrali kakšne pomembne knjige. Naj jih pomirimo z ugotovitvijo, da pri še tako velikem opusu prebranih knjig vedno ostane ogromno število temeljnih del, ki jih kdo ni prebral.

Kdor je prebral vsega Herodota in vsega Tukidida, naj dvigne roko. In svetega Simona? In kardinala iz Retza? Tudi veliki romaneskni opusi devetnajstega stoletja so pogostejše citirani kot brani. Balzaca začnejo v Franciji brati v šoli in po številu izdaj, ki so na razpolago, bi se reklo, da ga berejo tudi še kasneje. Če pa bi v Italiji naredili anketo, se bojim, da bi se znašel na enem zadnjih mest. Oboževalci Dickensa v Italiji predstavljajo omejeno elito ljudi, ki se ob vsakem srečanju takoj začnejo pogovarjati o osebah in epizodah, kot bi šlo za njihove znance. Pred leti, ko je Michel Butor predaval v Ameriki, se je, utrujen, ker so ga nenehno spraševali za Emila Zolaja, ki ga ni nikoli bral, odločil, da bo prebral celoten opus Rougon-Macquartovih. Odkril je, da je bilo vse drugače, kot si je predstavljal: bajen mitološki in kozmogenetski rodovnik, ki ga je opisal v čudovitem eseju.

Toliko, da povemo, da nudi prvo branje velike knjige v zrelih letih izjemen užitek: drugačen (čeprav ne moremo reči, ali večji ali manjši) od tistega pri branju v mladosti. Mladost daje branju, kot sicer vsakemu drugemu doživetju, poseben priokus in poseben pomen, medtem ko je mogoče v zrelih letih bolj ceniti (vsaj morali bi bolj ceniti) mnoge detajle, nivoje in pomene. Tako lahko poskusimo izraziti to drugo definicijo:

2. *Za klasike veljajo tiste knjige, ki predstavljajo bogastvo za tistega, ki jih je prebral in vzljubil; vendar ne predstavljajo nič manjšega bogastva za nekoga, ki si je prihranil srečo, da jih prvič bere v najprimernejših okoliščinah.*

V resnici je branje v mladosti lahko malo koristno zaradi neučakanosti, raztresenosti, neizkušenosti v pristopu, neizkušenosti v življenju. Lahko pa je hkrati poučno v tem smislu, da pomaga oblikovati prihodnje izkušnje, da daje modele, vsebine, izraze za primerjavo, sheme za klasificiranje, vrednostne lestvice, primere lepega: vse tisto, kar deluje še naprej, čeprav se knjige, prebrane v mladosti, spomnimo le malo ali sploh ne več. Ko ponovno preberemo knjigo v zrelih letih, se zgodi, da prepoznamo te konstante, ki so zdaj že del naših notranjih mehanizmov in na katerih izvor smo že pozabili. V umetniškem delu je prisotna neka posebna moč, ki ji uspe, da na delo samo pozabimo, pusti pa svoje seme. Definicija teh ugotovitev bo taka:

3. *Klasiki so knjige, ki imajo poseben vpliv, bodisi ko ostanejo nepozabne bodisi takrat, ko se skrivajo v gube spomina in odsevajo v kolektivni ali individualni podzavesti.*

Zato bi morali določen čas v življenju posvetiti pregledovanju najpomembnejših knjig iz mladosti. Če so knjige ostale enake (pa tudi one se spreminjajo v luči spremenjene zgodovinske perspektive), smo se mi zanesljivo spremenili in je srečanje tako nekaj povsem novega.

Torej, najsi uporabimo izraz "brati" ali "ponovno brati", nima bistvenega pomena. Tako lahko rečemo:

4. *Pri vsakem klasiku je ponovno branje tako odkritje kot prvo branje.*

5. *Pri vsakem klasiku je prvo branje v resnici ponovno branje.*

Definicijo 4 lahko razumemo kot posledico te:

6. *Klasična je knjiga, ki ni nikoli nehala govoriti tistega, kar ima povedati.*

Medtem ko nas definicija 5 pripelje k podrobnejši formulaciji:

7. *Klasiki so tiste knjige, ki pridejo da nas in na sebi nosijo sledove predhodnih branj, znotraj sebe pa sledove, ki so jih pustile v kulturi in v kulturah, prek katerih so šle.*

To velja tako za antične klasike kot za moderne. Če berem *Odisejo*, berem Homerjev tekst, vendar pri tem ne morem pozabiti vsega tistega, kar so Odisejeve avanture pomenile v stoletjih, in ne morem, da se ne bi spraševal, ali so bili ti pomeni v tekstu samoumevni ali pa so le okras, deformacija ali razširitev. Pri branju Kafke lahko le potrdim ali zanikam legitimnost pridevnika "kafkovski", ki ga je mogoče začutiti vsake četrte ure in je apliciran vsepovprek. Če berem *Očete in sinove* Turgenjeva ali *Demone* Dostojevskega, ne morem odmisлити tega, na kakšen način so

se te osebe nadalje reinkarnirale vse do naših dni.

Branje klasikov nas mora vedno v čem presenetiti glede na predstavo, ki smo jo imeli. Pri tem ni nikoli odveč priporočilo za branje originalnih tekstov in čim večje izogibanje bibliografijam z opombami, komentarjem in interpretacijam. Šole in univerza bi morale dati vedeti, da nobena knjiga, ki govori o neki knjigi, o tej knjigi ne more povedati več kot knjiga sama; v resnici si na vse mogoče načine prizadevajo dopovedati nasprotno. Zelo razširjen je na glavo obrnjen sistem vrednotenja, pri katerem so uvod, kritični aparat in bibliografija uporabljeni kot dimna zavesa za prikrivanje tistega, kar ima tekst povedati in lahko pove sam, če ga pustimo govoriti brez posrednikov, ki si domišljajo, da o njem vedo več od njega samega. Sklenemo lahko:

8. *Klasično je delo, ki nenehno priteguje nase drobčen prah kritičnih razprav, vendar se jih tudi vztrajno otesa.*

Ni nujno, da nam klasično delo posreduje nekaj, česar ne vemo; včasih v njih najdemo kaj, kar smo že od nekdaj vedeli (ali mislili, da vemo), pa ne vemo, da je bilo to delo tisto, kjer je bil o tem prvič govor (ali pa je z njim vsaj povezano na neki poseben način). In tudi to je prav posebno presenečenje, ki da veliko zadovoljstvo, kot sicer vsako odkritje nekega izvora, povezave, neke pripadnosti. Iz vsega tega lahko potegnemo tako definicijo:

9. *Klasiki so dela, ki se nam, bolj ko se zdi, da jih poznamo, ker smo o njih slišali govoriti, toliko bolj, ko jih res preberemo, odkrijejo kot nova, nepričakovana in neverjetna.*

Seveda se to dogaja, kadar klasično delo "deluje" kot takšno, torej da ustvarja osebni odnos s tistim, ki ga bere. Če iskrica ne preskoči, ni kaj narediti: klasikov ni mogoče brati iz dolžnosti ali iz spoštovanja, ampak le iz ljubezni. Razen v šoli: šola te mora dobro ali slabo seznaniti z določenim številom klasikov, med katerimi (ali v odnosu do katerih) boš kasneje lahko prepoznal "svoje" klasike. Šola ti mora dati pripomočke za izbiranje; vendar pa do izborov, ki resnično nekaj pomenijo, pride zunaj šole in po njej.

Le pri neobremenjenem branju je mogoče naleteti na knjigo, ki postane "tvoja" knjiga. Poznam izvrstnega umetnostnega zgodovinarja, človeka, ki je ogromno prebral, ki je med vsemi knjigami svojo najglobljo ljubezen osredotočil na *Pikvikovce* in ob vsaki priložnosti citira odlomke iz tega Dickensovega romana ter vsak dogodek v svojem življenju povezuje s prizori iz *Pikvikovcev*. Sčasoma so on sam, njegova filozofija in svet privzeli podobo *Pikvikovcev* v popolni identifikaciji. Po tej poti pridemo do zelo visoke in zahtevne ideje klasičnega:

10. *Klasično imenujemo tisto delo, ki je oblikovano kot ekvivalent vesolju, enako kot starodavni talismani.*

S to definicijo se približamo ideji popolne knjige, kakršno si je zamišljal Mallarmé. Vendar lahko klasično delo vzpostavi prav tako močan odnos nasprotovanja, antiteze. Vse, kar misli in počne Jean-Jacques Rousseau, mi je pri srcu, vendar me vse prav

tako navdaja z neobvladljivo željo, da bi temu nasprotoval, ga kritiziral, se z njim skregal. Tukaj poseže vmes njegova osebna antipatija na značajske ravni, vendar bi lahko glede tega storil le to, da ga ne bi bral, to pa vseeno ne more biti razlog, da ga ne bi štel med svoje pisatelje. Zato bom rekel:

11. *"Tvoji" klasiki so tisti, do katerih ne moreš biti brezbrizen in ki ti pomagajo definirati tebe samega v odnosu ali celo v nasprotju z njimi.*

Mislim, da se mi ni treba posebej opravičevati, če uporabljam izraz "klasičen", ne da bi ga opredelil do antike, stila, avtoritete. (Glede zgodovine vseh teh aplikacij izraza si preberite izčrpno razlago besede "klasičen" Franca Fortinija v III. zvezku Einaudijeve *Enciklopedije*.) To, kar opredeljuje klasiko v tem mojem razmišljanju, je morda le posledica odmeva, ki velja tako za neko antično delo kot za moderno, obenem pa že ima svoje mesto v kulturni kontinuiteti. Lahko bi rekli:

12. *Klasično je delo, ki se pojavi pred drugimi klasiki; kdor pa je najprej prebral druge in šele nato tega, takoj prepozna njegovo mesto v rodoslovju.*

Na tej točki ne morem več odrivati bistvenega problema, namreč kako opredeliti branje klasikov v odnosu do branja vseh drugih knjig, ki niso klasiki. Problem je povezan z vprašanji, kot so: "Zakaj brati klasike, namesto da bi se osredotočili na knjige, ki nam pomagajo globlje razumeti naš čas?" "Kje najti čas in duševno zbranost za branje klasikov, ko smo tako preplavljeni s plazom aktualnega tiska?"

Seveda si lahko zamislimo srečnejša, ki bi svoj "čas za branje" posvečal izključno branju Lukrecija, Lukiana, Montaigna, Erazma, Queveda, Marlowa, *Eseja o metodi*, *Wilhelma Meistra*, Coleridgea, Ruskina, Prousta in Valéryja, z nekaj skoki vstran k Murasakiju ali Islandskim sagam. In mu pri tem ne bi bilo treba pisati recenzij o knjigah, ki so pravkar izšle, niti pripravljati objave za natečaj katedre, niti opravljati založniških obveznosti, določenih s pogodbo, ki se bo kmalu iztekla. Da bi ta blažena oseba mogla držati svojo dieto brez najmanjšega kvarnega vpliva, bi se morala vzdržati branja časopisov in se ne bi smela pustiti zapeljati zadnjemu romanu ali zadnji sociološki raziskavi. Potem bi morali le še videti, kako pravilen in koristen bi bil tak rigorizem. Sedanjost je lahko banalna in ubijajoča, pa vendarle vedno predstavlja točko, iz katere gledamo naprej in nazaj. Da lahko bereš klasike, je še kako treba določiti, "od kod" jih bereš, sicer se tako knjiga kot bralec izgubita v oblaku brezčasnosti. Zato torej največjo korist iz branja klasikov potegne tisti, ki ga zna v pametni meri prepletati s prebiranjem sodobnih publikacij. To pa seveda ne pomeni nujno uravnovešenega notranjega miru; lahko je tudi sad neučakane živčnosti ali prekipjavajoče nezadovoljnosti.

Verjetno bi bilo idealno doživljati sedanost kot hrup z druge strani oken, ki nas opozarja na prometne zastoje in vremenske sunke, medtem ko bi sledili pripovedi klasikov, ki bi jasno in artikulirano odzvanjala po sobi. Vendar je že veliko, če se za večino prisotnost klasikov pojavlja kot oddaljeno bobnenje zunaj sobe, ki jo kot na največjo jakost navita televizija preplavlja sedanost. Zato dodajmo:

13. *Klasično je tisto, kar si prizadeva pregnati sedanost na raven hrupa iz ozadja,*

vendar hkrati brez tega hrupa v ozadju tudi ne more.

14. *Klasično je tisto, kar vztraja kot hrup v ozadju tudi tam, kjer kraljuje najbolj nezdružljiva sedanjost.*

Ostaja dejstvo, da se zdi branje klasikov v nasprotju z našim življenjskim ritmom, ki ne pozna trenutkov neskončnosti, pridiha humanističnega *otiuma*; a tudi v nasprotju z eklekticismom naše kulture, ki ne bi znala nikoli sestaviti kataloga klasikov, o katerih govorimo.

To so okoliščine, ki so se v celoti izpolnile pri Leopardiju, ki mu je v domači hiši oče Monaldo posredoval kult grške in latinske klasike ter čudovito knjižnico s celotno italijansko književnostjo in poleg tega še francosko razen romanov ter založniških novitet na splošno, odrinjenih kar se da na stran. Celo svoje izredno živo zanimanje za znanost in zgodovino je Giacomo zadovoljil s teksti, ki nikoli niso bili preveč *up to date*: ptičja odevala pri Buffonu, mumije Federica Ruyscha pri Fontenellu, Kolumbovo potovanje pri Robertsonu.

Danes si take klasične izobrazbe, kot je bila Leopardijeva, ne moremo več zamisliti, predvsem pa je odneslo v zrak knjižnico grofa Monalda. Stari naslovi so se razredčili, novi pomnožili v vseh modernih književnostih in kulturah. Preostane nam le, da si vsak sam zamisli idealno knjižnico svojih klasikov, in rekel bi, da morajo polovico sestavljati knjige, ki smo jih prebrali in so na nas vplivale, polovico pa knjige, ki jih imamo namen prebrati in za katere menimo, da bi na nas lahko vplivale. In pri tem pustimo nekaj mest praznih za presenečenja, naključna odkritja.

Ugotavljam, da je Leopardi edini italijanski avtor, ki ga navajam. Učinek knjižnice, ki jo je razneslo. Zdaj bi moral ponovno napisati članek tako, da bi povsem jasno ponazoril, da nam klasiki pomagajo razumeti, kdo smo in kam smo prišli, in zato so italijanski avtorji nujno potrebni prav za primerjavo s tujimi in tuji so nujno potrebni prav zaradi primerjave z italijanskimi.

Potem bi ga moral ponovno napisati tudi zato, ker nekateri mislijo, da branje klasikov za kaj "rabi". Edini razlog, ki ga je mogoče navesti, je ta, da je brati klasike boljše kot ne brati klasikov.

In če bi se kdo oglasil, da ni vredno vlagati toliko navora, bom citiral Ciorana (ki ni klasik, vsaj za zdaj, pač pa sodobni mislec, ki ga šele zdaj začenjajo prevajati v Italiji): "Medtem ko so pripravljali trobeliko, se je Sokrat na flavti učil novo melodijo. "Čemu ti bo to?" so ga vprašali. "Da bom znal to melodijo, preden umrem."

Prevedla Nadja Dobnik

Esej *Zakaj brati klasike*, prvič objavljen v reviji *L'Espresso* 28. 6. 1981, je bil skupaj z drugimi esejmi in članki objavljen v knjigi *Perche leggere i classici*, Arnoldo Mondadori Editore, 1991.